

ristiyan yazarların da yer aldığı gazetede Kabbânî Osmanlı idaresini öven makaleler yazdı. Zamanla gazete Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinde bürolar açtı. Gazetede Katolikler'in yayımladığı *el-Beşîr* ve İstanbul'da çıkan *el-Cevâ'ib* gazeteleriyle polemiklere girilmiş, ancak dinî tartışmalardan kaçınmaya özen gösterilmiştir.

Kabbânî'nin kurduğu Cem'iyetü'l-makâsidi'l-hayriyyeti'l-İslâmiyye müslüman çocukların eğitimi amacıyla Beyrut'ta erkek ve kız okulları açmıştır. Cemiyetin bu faaliyeti bölgede örnek olmuş ve valiliğin de desteğiyle kısa zamanda Dimaşk, Trablusşam, Humus ve Akkâ'da benzer cemiyetler kurularak okullar açılmıştır. 1882 yılına kadar faaliyetlerine özel statüyle devam eden adı geçen hayır cemiyetleri bu tarihte Suriye vilâyetinde 1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnamesi'nin uygulamaya konulmasıyla kurulan Meclis-i Maârif'in şubelerine dönüştürülerek resmî hüviyet kazanmışlardır. Buna göre Kabbânî'nin kurduğu cemiyet de şubeye dönüşmüş ve başına Cemâleddin Abdullah Efendi getirilmiştir. Cemiyet üyelerinden tabip, şair ve edip Beşîr el-Kassâr hayatının sonuna kadar (1935) cemiyetin kurduğu okullarda öğretmen ve müfettiş olarak görev yapmıştır. Bu cemiyetin bir uzantısı olan ve günümüzde Lübnan'da ilme hizmet eden en önemli derneklerden sayılan Cem'iyetü'l-makâsidi'l-bağlı yetmiş beş okulda 26.000'den fazla öğrenci okumakta ve 1300 öğretim elemanı hizmet vermektedir. Ayrıca bir hastahanesi ve çok sayıda sosyal hizmet birimi bulunmaktadır. Kabbânî *Kitâbü'l-Hicâ' li-ta'limi'l-e'ffâl* adıyla bir eser yazmıştır (Beyrut 1295).

BİBLİYOGRAFYA :

P. Di Tarrâzi, *Târîhu's-şihâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1913, I, 25-27, 99-101; Mârûn Abbûd, *Ruvvâdû'n-nehdati'l-hadişe*, Beyrut 1952, s. 72-77; Edîb Mürüve, *eş-Şihâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1961, s. 176; Cüheyne Eyyübî, *Cem'iyetü'l-makâsidi'l-hayriyyeti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1966; Şemseddin er-Rifâi, *Târîhu's-şihâfeti'l-'Arabiyye*, Kahire 1969, I, 94-95; Enîs el-Makdisî, *el-Fünûnü'l-edebiyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1980, s. 39, 42; Hisham Nashabi, "Shaykh 'Abd al-Qadir al-Qabbani and Thamarat al-Funun", *Intellectual Life in the Arab East: 1890-1939* (ed. Marwan R. Buheiry), Beirut 1981, s. 84-91; C. Zeydân, *Âdâb*, IV, 56, 72; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 46; A. Ayalon, *The Press in the Arab Middle East*, New York 1995, s. 36-37; Donald J. Cioeta, "Islamic Benevolent Societies and Public Education in Ottoman Syria, 1875-1882", *IQ*, XXVI/1 (1982), s. 43-55.

İSMAİL DURMUŞ

KABBÂNÎ, Ebû Ali

(أبو علي القباني)

Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed
b. Ziyâd el-Kabbânî en-Nisâbüri
(ö. 289/902)

Hadis hâfızı.

210 (825) yılı civarında doğdu. "Kantar-çı" anlamına gelen Kabbânî lakabıyla anılması dedesinin ödünç olarak verdiği kantarı sebebiyledir (Sem'ânî, X, 43). Tahsil için İshak b. Râhûye, Amr b. Zürâre gibi hemşehrileriyle birlikte uzun süre Horasan, Haremeyn ve Irak bölgelerine seyahat ederek Sehl b. Osman el-Askerî, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Süreyc b. Yûnus, Ahmed b. Menîf, Buhârî gibi âlimlerden faydalandı. Buhârî başta olmak üzere Yahyâ b. Muhammed el-Anberî, İbnü's-Şarkî, İbnü'l-Ahrem, Nişâbur Kadısı Yahyâ b. Mansûr ve Da'lec b. Ahmed kendisinden istifade edenlerden bazılarıdır. Rivayet ettiği hadisleri ve râvilerin adlarını iyi ezberlemesiyle tanınan Kabbânî, devrinin önde gelen hadis hâfızlarından biri ve Müslim'den sonra etrafında en çok âlimin toplandığı bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Buhârî Nişâbur'a geldiğinde ve mihne olayının yaşandığı bir sırada onun derslerini aksatmadan takip etmiş, Buhârî de kendisinden rivayette bulunmuştur ("Tıb", 3). Buhârî'nin "haddesenî el-Hüseyn" diye zikrettiği hocasının Hüseyin b. Ca'fer el-Bikendî olabileceği ileri sürülmüşse de onun Kabbânî olduğu görüşü daha ağır basmaktadır (Kelâbâzî, I, 175; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 681; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 137).

Kızından olma torunu Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Hasîrî, Kabbânî'nin 289'da (902) vefat ettiğini, namazını Muhammed b. İbrâhim el-Bûşencî'nin kıldırıldığını ve Makberetü Hüseyin b. Muâz'da defnedildiğini söylemektedir (İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 540). Kaynaklarda Kabbânî'nin *el-Müsned*, *el-Künâ*, *Etbâ'u'l-etbâ'*, *et-Târîh* gibi eserleri zikredilmekteyse de bunların günümüze ulaşmış olup olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tıb", 3; Kelâbâzî, *Ricâlü Şahîhi'l-Buhârî*, I, 175; Hatîb el-Bağdâdî, *es-Sâbiğ ve'l-lâhik* (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî), Riyad 1402/1982, s. 187; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 43-44; İbn Asâkir, *el-Mu'cemü'l-müstemil*, s. 106; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VI, 476-478; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 680-682; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 499-502; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 540-545; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), X, 137; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 99; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 246.

ABDÜLKADİR ŞENEL

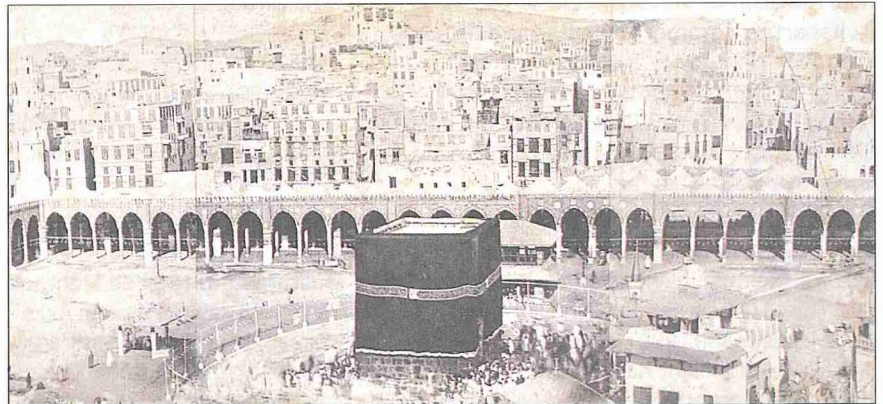
KÂBE

(الکعبة)

İslâm inancına göre
yeryüzünde yapılan ilk mâbed,
müslümanların kiblesi.

Sözlükte "dört köşeli veya küp şeklinde olmak" anlamındaki ka'b (كعب) kökünden gelen ka'be "küp şeklinde nesne" demektir. Kur'an-ı Kerim'de adı iki defa geçen Kâbe'ye (el-Mâide 5/95, 97) bir kısmı yine Kur'an'da yer alan Beyt (el-Bakara 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân 3/96, 97; el-En-

XX. yüzyılın başlarında Kâbe ve Harem-i şerif'i gösteren bir fotoğraf (Ü Ktp., Albüm, nr. 90770)

fâl 8/35; el-Hac 22/26; Kureyş 106/3), Beytullah, el-Beytül'atîk (el-Hac 22/29, 33), el-Beytül'harâm (el-Mâide 5/2, 97), el-Beytül'muharrem (İbrâhîm 14/37), el-Mescidül'harâm (el-Bakara 2/144, 149, 150; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/7, 19, 28), el-Beytül'ma'mûr (et-Tûr 52/4), el-Meş'ârü'l'harâm, Beniyye, Devvâre, Kâdis, Kible, Hamsâ, Müzheb gibi çeşitli isimler de verilmiştir; halk arasında daha çok Kâbe-i Muazzama tabiri kullanılmaktadır.

Mekke şehrinde Mescid-i Harâm'ın ortasında bulunan Kâbe yaklaşık 1,5 m. genişliğindeki temeller üzerine inşa edilmiştir. Dıştan dışa 10,70 x 12 m. ölçüsünde ve 15 m. yüksekliğinde olan duvarlar 1,25 m. kalınlığındadır (Abdüsselâm Ahmed Nazîf, s. 170). Temeller, tavaf alanı (metâf) yüzeyinden 22-27 cm. arasında değişen yükseklikte yukarı çıkmış ve duvarlar 25 cm. kadar içeriden başlatılarak temellerin dışarıda kalan kısmının üzeri 45° meylli mermer levhalarla kaplanıp duvarlarla birleştirilmiştir. Yanları da mermer kaplama olan ve "şâzervân" adı verilen bu kısma Kâbe örtüsünü tutturmak için bakır halkalar konulmuştur. Mekke'nin çev-

resindeki dağlardan getirilmiş bazalt parçalarıyla yapılan duvarların dış yüzlerinde değişik boyutlarda 1614 taş yer almaktadır (M. Tâhir el-Kürdî, III, 235).

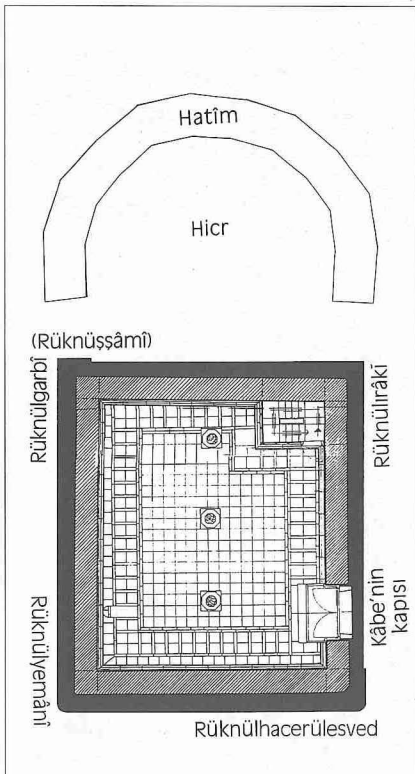
Kâbe'nin merkezinden dört köşesine (rûkn) çekecek hatlar yaklaşık olarak dört ana coğrafi yönü gösterir. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye Rûknühacerülesved, güneyi gösteren köşeye Rûknülyemânî, batıyı gösteren köşeye Rûknülgarbî, kuzeyi gösteren köşeye de Rûknülirâkî denilir. Bazı kaynaklarda kuzey köşesi, birçoğunda ise batı köşesi ayrıca Rûknüşşâmî diye adlandırılmaktadır. Yine Kâbe'nin merkezinden duvarların ortasına çizilecek dikey çizgiler de yaklaşık olarak kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı yönlerini gösterir. Gerek ana yönler gerekse ara yönlerdeki hafif sapma sebebiyle kaynaklarda Hacerülesved, Kâbe kapısı, makâm-ı İbrâhîm, hicr, altın oluk gibi bölüm ve unsurların tanıtımında farklı yön tesbitlerinin yapıldığı görülmektedir. Doğu köşesinde yerden 1,5 m. yükseklikte, gümüşten bir mahfaza içinde tavafın başlangıç ve bitiş noktasını belli eden Hacerülesved bulunmaktadır. Kuzeydoğu duvarında Hacerülesved'e 2 m. mesafede ve yerden 1,92 m. yükseklikte Kâbe kapısı, kuzeybatı duvarının önünde de iki ucu Rûknüşşâmî ile Rûknülirâkî'den 2 m. kadar mesafede olan ve "hatîm" denilen yarım daire şeklinde, 1,31 m. yüksekliğindeki duvarla çevrili hicr yer almaktadır. Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasında kalan 2 metrelik kısma "mültezem", Rûknülyemânî ile batı duvarı üzerindeki Haccâc tarafından kapatılan kapı arasında kalan kısma da "müstecâr" denilir. Tavafın yapıldığı yer üzerinde ve Kâbe kapısının sağ tarafında, yaklaşık doğu duvarının ortasına yakın bir yerde 2 x 1,12 x 0,28 m. boyutlarında "mi'cen" adı verilen bir çukur vardı. Bu çukur, hacıların tavaf sırasında düşerek sakatlanmalarına yol açması sebebiyle 20 Şubat 1958 tarihinde kapatılmış ve üzerine mermer döşenmiştir.

İçî dört köşe bir oda görünümünde olan Kâbe'nin Rûknülirâkî köşesinde dama çıkılan merdiven ve önünde "tövbe kapısı" denilen bir kapı yer alır. Taban mermer döşeli, duvarlar 2 m. yüksekliğe kadar mermer kaplamalıdır. Yapılan onarım ve yeniden inşalarla ilgili olarak batı duvarına beş, doğu ve kuzey duvarlarına birer kitâbe yerleştirilmiştir (metinleri için bk. Hüseyin Abdullah Bâselâme, s. 138 vd.). Tabanın ortasında, Abdullah b. Zübeyr zamanından kalma güney-kuzey yönün-

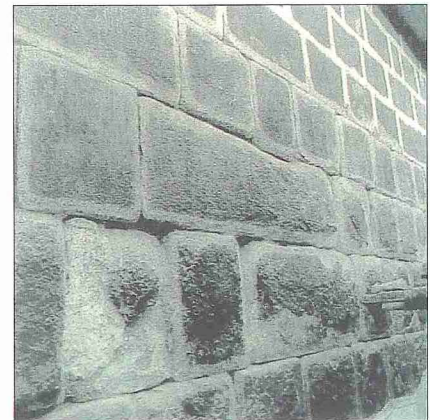
de dizilmiş üç ağaç direk ve bunlardan kapının karşısındakinin önünde batı duvarına doğru Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yer bulunmaktadır; burası secde şeklinde bir mermerle belirtilmiştir. Tavan ve duvarlar, yukarıdan mermer kaplamalara kadar inen çepeçevre kırmızı atlastan yapılmış bir perde ile örtülüdür. Tavan ile dam arasında 1,33 m. yüksekliğinde bir açıklık vardır.

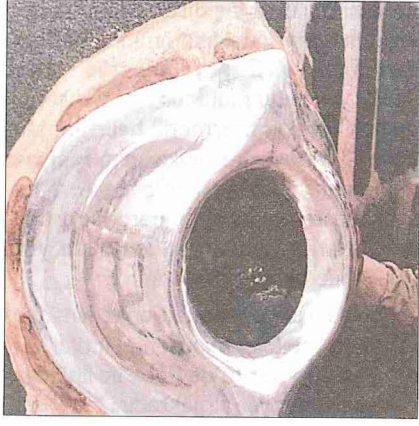
Kâbe'nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda ihtilâf vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe ile ilgili olarak şu âyetler yer almaktadır: "Şüphesiz âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev -mâbed- Mekke'deki -Kâbe-'dir (Âl-i İmrân 3/96); "Biz beyti insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrâhîm'in makamını namaz yeri edinin. Biz İbrâhîm ve İsmâil'e, "Tavaf eden, ibadete kapanan, rûkû ve secde edenler için evimi temiz tutun" diye emretmiştik. İbrâhîm, 'Rabbim, burayı emin bir şehir yap! Halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır" dediğinde -Allah-, 'Kim inkâr ederse onu kısa bir süre -dünyada- faydalandırır, sonra da cehennem azabına sürüklerim. O ne kötü bir âkıbetdir!' demişti. Biz zamanlar İbrâhîm İsmâil ile beraber evin temellerini yükseltirken, 'Ey rabbimiz, bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitensin, bilensin, demişlerdi" (el-Bakara 2/125-127); "Bir zamanlar İbrâhîm'e beytin yerini göstermiş -ve şöyle demiştik:- Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf eden, kıyamda bulunan, rûkû ve secde edenlere evimi temiz tut" (el-Hac 22/26); "İnsanlar arasında haccı

Kâbe'nin planı

Kâbe'nin duvarından bir detay

Hacerülesved

ilân et ki gerek yaya olarak gerekse nice uzak yol ve diyarlardan yorgun argın gelen, zayıf develer üzerinde, kendilerine ait birtakım yararları müşahede etmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları -kurban kesmeleri- için sana -Kâbe'ye- gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yiyecek hem de fakir ve yoksullara yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve eski evi tavaf etsinler. Kim Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse bu, rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır" (el-Hac 22/27-29). Bu âyetlerden Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den önce de var olduğu, ancak yıkılıp uzun zaman içinde yerinin kaybolduğu ve İbrâhim tarafından bulunarak yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat Hz. İbrâhim'den önce kimin tarafından inşa edildiği hususunda Kur'an'da herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte bazı kaynaklarda ilk yapanların Hz. Âdem yahut oğlu Şit, hatta onlardan daha önce melekler olduğuna dair birçoğu İsrâiliyat kaynaklı, mübalağa ve efsane unsurlarıyla süslü, bir kısmı da sembolik anlamlar taşıyan rivayetler yer almaktadır.

Kâbe'yi ziyaret, Hz. İbrâhim zamanından putperestliğin yayılışına kadar tevhid esaslarına uygun olarak sürdürülmüştür. Mekke'de putperestliğin başlamasıyla müşrikler Kâbe ve çevresine çok sayıda put dikerek burayı puthâneye çevirdiler; ayrıca zaman içerisinde tavafı çiplak yapmaya başladılar. Hz. İbrâhim'in dinine bağlı Hanıflar gibi birçok kişi ise Kâbe'yi putperest anlayışın dışında ziyarete devam etti. Mekke müşrikleri Kâbe'yi ve

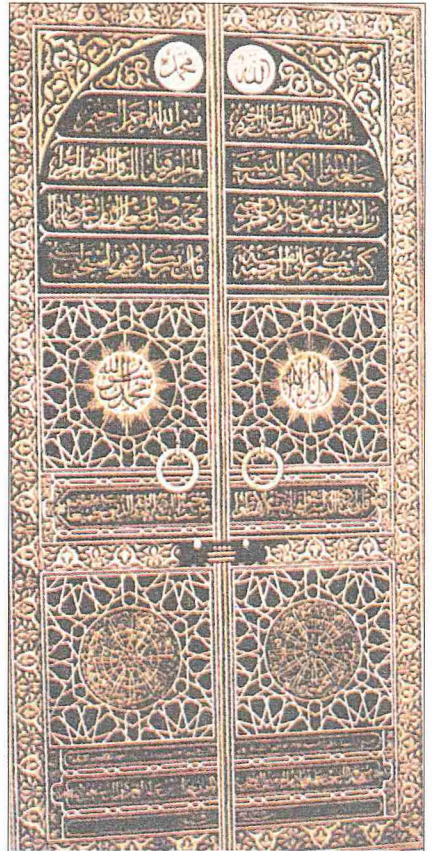
etrafını putlarla doldurmalarına rağmen hiçbir zaman onu bu putlara nisbet etmemişler, daima Beytullah olarak görmüşlerdir. Fakat kendilerini Allah'a yaklaştırdığına inandıkları putlara kurban kesip dua etmekten de vazgeçmemişlerdir. Müşrikler bir yandan da Kâbe'nin imarına çalışır ve hacılara ücretsiz olarak su ve yemek dağıtırlardı.

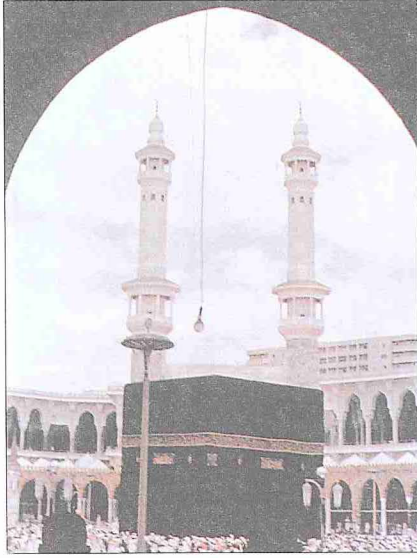
Ezraki'nin rivayetine göre Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil'in yaptığı binanın duvarları harçsız olarak üst üste konulan taşlarla örülmüştü ve kuzeydoğu duvarı 32 zirâ, güneybatı duvarı 31 zirâ, güneydoğu duvarı (Hacerülesved ile Rüknyemânî arası) 20 zirâ, kuzeybatı duvarı ise (Rüknyemânî ile Rüknyüşâmî arası) 22 zirâ uzunluğunda idi. 9 zirâ yüksekliğindeki binanın biri şimdiki kapının yerinde, diğeri onun karşısında olmak üzere yer hizasında iki kapısı vardı; üzeri açıldı ve içine mahzen olarak bir çukur kazılmıştı (*Ahbârü Mekke*, I, 64). İnanışa göre bugün makâm-ı İbrâhim denilen büyük taş Hz. İbrâhim'in insanları hacca davet için üzerine çıktığı taşdır. Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den sonra kaç defa yeniden yapıldığı hususu da ihtilâflıdır; genelde benimsenen görüş Amâlika, Cürhüm ve daha sonra Hz. Muhammed'in dedelerinden Kusay b. Kilâb tarafından olmak üzere üç defa inşa edildiği şeklindedir. Kusay, o güne kadar damı bulunmayan Kâbe'nin üzerini hurma dallarıyla örtmüştür. Kureyş'in 605 yılında yaptığı yeniden inşa sırasında Hz. Muhammed'in, amcası Abbas ile birlikte taş taşıdığı ve bu arada Hacerülesved'i yerine koyma şerefini paylaşamayan Kureyş kabileleri arasında çıkması muhtemel bir çatışmayı önlediği bilinmektedir (bk. HACERÜLESVED).

Kureyşliler, duvarları bir sıra taştan sonra ahşap bir hatıl koymak suretiyle ördüler ve yüksekliği 9 arşından 18 arşına çıkardılar; içeriden Rüknyüşâmî tarafına bir merdiven, damın kuzeybatı kenarına da biriken yağmur sularının hicre akması için bir oluk koydular. Halifeliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr, Mekke'yi kuşatan Emevi ordusunun mancınıklarla attığı taşlar ve bu sırada çıkan yangın yüzünden Kâbe'nin tamamen tahrip edilmesi üzerine duvarların kalan kısımlarını yıktırıp binayı Hz. İbrâhim'in temellerini esas alarak yeniden yaptırdı ve bu arada güneybatı, kuzeydoğu duvarlarını hatım ile birleştirerek hicri binaya dahil edip binanın yüksekliğini 27 arşına çıkardı. Eni 2 arşın olan duvarlarda yirmi yedi sıra taş

bulunuyordu. Ayrıca İbnü'z-Zübeyr damın altına üç direk koydu ve 11 arşın boyunda çift kanatlı, iki kapı ile Rüknyürâki köşesine içeriden dama çıkmak için ağaçtan döner bir merdiven yaptırdı. İpekten yeni bir örtü giydirilen binanın etrafı da çepeçevre taş döşendi (64/684). 73 (692) yılında Mekke'ye giren Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, Halife Abdülmelik b. Mervân'ın onayı ile (*a.g.e.*, I, 210) Kâbe'nin kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarından 6'şar zirâ 1'er karış yıkarak bu taraftaki duvarı Kureyş'in yaptığı temel üzerine geri çekti ve böylece hatımı yeniden ihdas edip hicri tekrar binadan ayırdı. Güneybatı duvarı üzerindeki İbnü'z-Zübeyr'in açtığı ikinci kapıyı taşla örerek kapattı; kuzeydoğu duvarındaki bugün de mevcut olan kapıyı, altını 4 zirâ 1 karış kadar taşla örmek suretiyle daha önce Kureyş'in yaptığı gibi tekrar yerden yükseltti. İçerideki ağaç merdiven yerine taştan yeni bir merdiven yaparak önüne bir de kapı taktı. Haccâc Kâbe'nin diğer taraflarına dokunmadı

Kâbe kapısı

Osmanlı revakından Kâbe'nin görünüşü (Mustafa Uzun fotoğraf arşivi)

(a.g.e., I, 210 vd.; Necmeddin İbn Fehd, II, 103); dolayısıyla sadece birtakım tâdilâtta bulunmuş, onu yeniden inşa etmemiştir.

Kâbe'nin yapısı 1040 (1630) yılına kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan devam etmiş, bu uzun zaman dilimi içinde yalnız basit onarım ve süsleme çalışmaları yapılmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru kuzeybatı duvarında tehlikeli boyutlarda çatlama meydana gelmiş, fakat İstanbul ulemâsı Kâbe'nin yıkılıp yeniden yapılmasının câiz olmadığına karar vermişti. Daha sonra I. Ahmed, başmimar Mehmed Ağa'dan harap durumdaki Kâbe'nin yıkılma tehlikesine karşı önlem alınmasını istemiş, hazineden de gerekli tahsisat ayrılmıştı. Muharrem 1021'de (Mart 1612) yapılan ve 80.000 altın harcanan bu tamiratta duvarlar, yıkılmış olan kısımları tamamlandıktan sonra İstanbul'da hazırlanan altın ve gümüşlerle süslü dört ayak ve on altı kirişten oluşan demir kuşaklarla takviye edilmiş, ahşap çatı elden geçirilmiş, eskiyen yağmur oluğu sökülüp yerine gümüş kaplama üzerine altın süslemeli yeni bir oluk takılmıştır. Bu arada kapı kimeri yenilenmiş ve üzerindeki gümüş kitâbe levhası alınarak yerine altın bir kitâbe levhası konulmuştur.

IV. Murad zamanında Mekke o güne kadar görülmemiş şiddette bir fırtına ve sel baskınına mâruz kaldı (1039/1630); sular

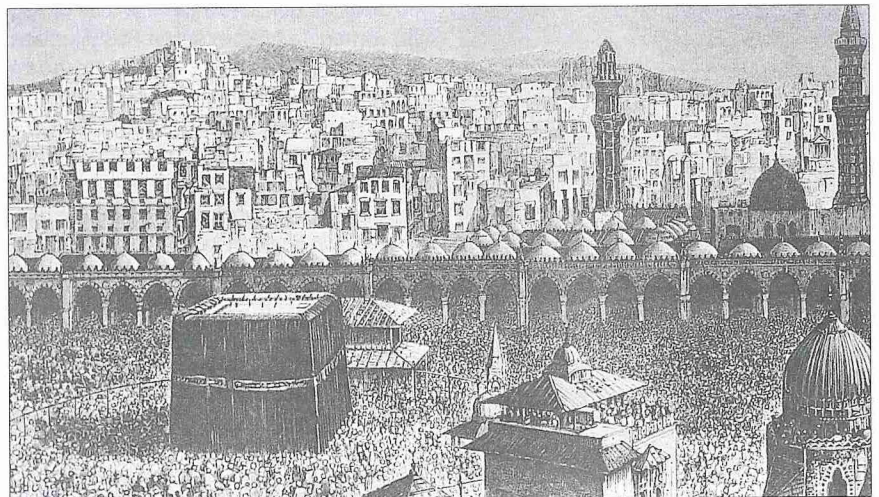
Mescid-i Harâm'a girerek Kâbe duvarlarının yarısına kadar çıktı ve ertesi gün akşama doğru kuzeybatı duvarı tamamen, kuzeydoğu duvarı kapıya kadar, güneybatı duvarının da altıda bir kadarı yıkıldı. Mekke Emîri Şerîf Mes'ûd b. İdris, ulemâyı toplayarak ne yapılması gerektiği hususunda fetva aldıktan sonra Kâbe'nin etrafını tahtalarla kapattırıp üzerine yeşil bir örtü örttürdü ve durumu İstanbul'a bildirdi. Bunun üzerine Mısır'dan Mimar Rıdvan Ağa ile Medine Kadısı Mehmed Efendi Kâbe'nin yapımına memur edildi. Temmuz 1631'e kadar yaklaşık altı buçuk ay süren bu çalışmalar sırasında Hacerülesved köşesi hariç bütün duvarlar temellerine kadar taş taş sökülerek orijinalitesine dokunulmadan yeniden yapıldı ve yıpranmış, harap olmuş kısımlar yenileriyle değiştirildi (IV. Murad'ın yaptırdığı altın oluğun resmi için bk. *DİA*, II, 537). Suûdîler zamanında gerçekleştirilen başlıca onarımlar ise 1958 yılında dam ile duvarların iç taraflarında bulunan mermer kaplamaların değiştirilmesi, 1982'de zemin mermerlerinin değiştirilmesi ve 1996'da duvarların dış yüzlerindeki taşların numaralanıp sökülerek bozulan kısımlarının düzeltilmesi ve direklerle zeminin elden geçirilmesidir.

Kâbe Hz. İbrâhim tarafından inşa edildiğinde kapı yeri boş bırakılmıştı; dolayısıyla ilk kapıyı kimin taktığı bilinmemekle, ancak Cürhümlüler veya Himyerîler'den Tübbâ III. Esed olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Kureyş kabilesi 605

yılında Kâbe'yi yeniden inşa ettiği zaman tek kanatlı bir kapı takmış, Abdullah b. Zübeyr de binayı yenilerken bu kapıyı çift kanatlı kapı ile değiştirmiş ve karşısına aynı şekilde bir kapı yapmıştı. Haccâc yaptırdığı onarım sırasında yeni bir kapı yaptırmış, Halife I. Velid de bunu altın levhalarla kaplatmıştı (93/711-12). Abbâsî Halifesi Emîn kapı üzerindeki altın levhaları yenilemiştir. Tâhirîler'den II. Tahir 219 (834) yılında hacca geldiğinde Haccâc'ın yaptırdığı kilidi bir altın kilitle değiştirmiştir. Karmatî lideri Ebû Tâhir el-Cennâbî 317'de (930) Kâbe'yi yağmalamış, bu arada kapıyı tahrip etmiş ve Hacerülesved'i sökerek götürmüştü. Daha sonra Musul Atabegliği vezirlerinden Cemâled-din el-İsfahânî, Yemen Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf b. Mansûr, Memlûk sultanları el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, Hasan b. Muhammed b. Kalavun ile el-Melikü'l-Eşref Şâbân, Osmanlı padişahları Kanûnî Sultan Süleyman ile IV. Murad ve Suudi Arabistan kralları Abdülazîz b. Abdurrahman ile Hâlid b. Abdülazîz'in kapının ya tamamını ya da yalnız kaplamalarını yenilettikleri bilinmektedir.

Kâbe'nin dört duvarı üzerine dıştan ve içten siyah ve kırmızı iki örtü (kisve, sitâre) asılır. Dıştan dam korkuluğunun kenarlarında bulunan demir halkalarla çatıya, şâzervân üzerindeki bakır halkalarla tabana tutturulan kisenin oluk, Hacerülesved ve kapı hizalarına gelen yerleri kesiktir; kapının ise fevkalâde işlemeli ay-

Osmanlı döneminde Kâbe ve etrafındaki mezhep imamlarına ait günümüze ulaşmayan maksûreler

rı bir örtüsü vardır. Kisvenin Kâbe'ye Câhiliye devrinden beri örtüldüğü bilinmekle beraber bunun ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda farklı rivayetler bulunmakta, Hz. İsmâil, Yemen tûbba'larından Es'ad Ebû Kerb veya Adnân'ın adları zikredilmektedir. Câhiliye döneminde örtüyü şahıslar veya kabileler yaptırabiliyordu. Aynı şekilde iç örtünün de ilk defa ne zaman takıldığı hususunda kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur. Ancak 761 (1360) yılında Sultan el-Melikü's-Sâlih b. el-Melikü'n-Nâsır'ın kardeşi Hasan'ın, 826'da (1423) el-Melikü'l-Eşref Barsbay'ın ve daha sonraki Memlük sultanlarının tahta geçtikleri yıl Kâbe'ye iç örtü gönderdikleri ve bu örtünün güneşte kavrulmadığı için her yıl değiştirilmediği bilinmektedir. Dış örtü eskিয়েinceye kadar indirilmeyip yerinde bırakılır, yeni gelen örtü onun üstüne asılırdı. Böylece Kâbe üzerinde üst üste asılmış pek çok örtü bulunur, bazan bunlar bina için tehlike arzedecek hale gelirdi. Hicâbe hizmetinin Benî Şeybe'ye intikalinden sonra eski örtüler genellikle parçalara ayrılarak Mekke halkına ve hacılara dağıtılmaya veya satılmaya başlandı.

İslâmî dönemde örtü halife, önemli bir hükümdar veya Mekke valisi tarafından yaptırılırdı; ilk yaptırılan Hz. Peygamber, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'dır. Muâviye halife olunca örtü sayısını ikiye çıkardı.

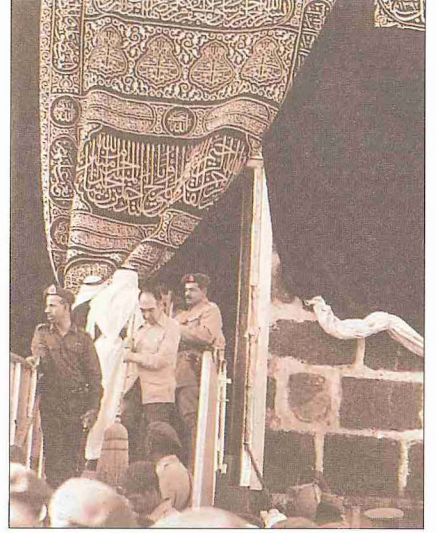
Kâbe kapısının sırmalı örtüsü

Bunlardan biri Hz. Ömer'den beri Mısır'da yaptırılan beyaz keten (kabâti) örtü, diğeri de kendisinin ihdas ettiği kırmızı ipek örtü idi. Resûl-i Ekrem zamanından itibaren 10 Muharrem âşûrâ günü kırmızı örtü, 27 Ramazan'da da beyaz örtü asılırdı (Ezrakî, I, 254). Muâviye döneminde ipek örtüler Dimaşk'ta, daha sonraları Horasan'da yapılıyordu. Emevîler devrinde Abdülmelik b. Mervân'dan itibaren ipek örtüler önce Medîne'ye gelir, Mescid-i Nebvî'de bir gün müddetle sergilendikten sonra Mekke'ye gönderilirdi.

Kâbe'ye örtü yaptırma görevi hilâfetle birlikte Emevîler'den Abbâsiler'e geçti ve yılda iki kisve yapma âdeti 206 (821) yılına kadar sürdü. O yılın âşûrâ günü kırmızı ipek örtünün ramazan ayına varmadan eskিয়েip parçalandığı Halife Me'mûn'a bildirildi. Bunun üzerine Me'mûn beyaz renkli üçüncü bir ipek örtünün hazırlanmasını emretti; böylece örtü bu tarihten itibaren yılda üç defa yenilenmeye başlandı. Bunlardan kırmızı ipek örtü arefe günü, kabâti örtü receb ayı başında, beyaz ipek örtü de ramazanın 27. günü asılıyordu. Ancak arefe günü, iki parçadan meydana gelen kırmızı ipek örtünün "kamîs" denilen üst kısmı dikilmeksizin Kâbe'nin üzerine örtülür, "izâr" denilen alt kısmı ise hacılar tarafından yırtılıp parçalanması diye âşûrâ günü onlar gittikten sonra asılırdı (Ezrakî, I, 255). Abbâsi Halifesi Nâsır-Lidînillâh tarafından gönderilen örtülerin 579 (1183-84) yılına rastlayanı yeşil renkli olup üzerindeki yazılar kırmızıdır (Necmeddin İbn Fehd, II, 551; III, 14); hilâfetinin sonlarına doğru gönderdiği örtü ise siyah renkli ve sarı yazılıdır. Böylece Me'mûn'un getirdiği beyaz ipek örtünün rengi siyaha çevrilmiş ve bu durum zamanımıza kadar devam etmiştir.

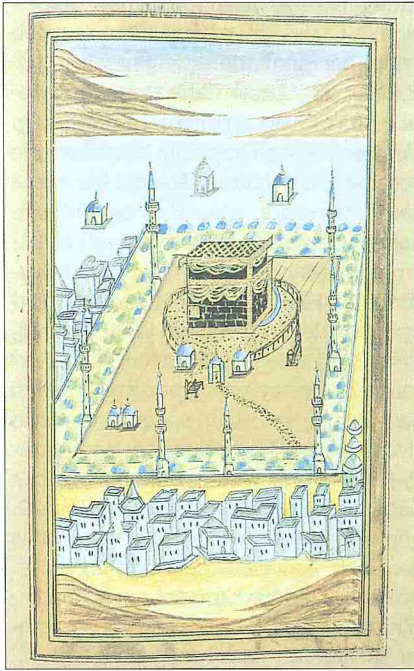
Abbâsiler'den sonra Kâbe örtüsü birkaç yıl, Yemen'de hüküm süren Resûliler'den el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf tarafından yaptırıldı; I. Baybars'ın ikinci saltanat yılından (661/1262) itibaren de bu iş Memlük sultanlarının uhdesine geçti (Fâsî, I, 201). Hz. Ömer'le başlayan, Kâbe örtüsü masraflarının beytül mâlden karşılanması geleneği önceleri Memlük sultanlarıca da sürdürüldü. Daha sonra Ebû'l-Fidâ el-Melikü's-Sâlih İsmâil, Kalyûbiye kasabasına bağlı üç köyü satın alarak Kâbe örtüsü yapımına vakfetti. Her yıl vakfın parasıyla hazırlanan Kâbe örtüsü devlet erkânı ve halkın katıldığı görkemli törenlerle, yoksullara dağıtılmak için yollanan para keselerinin ve çeşitli hediyelerin de ko-

Kâbe'nin gül suyu ile yıkanması sırasında açılan kapısı (Mustafa Uzun fotoğraf arşivi)

nulduğu "mahmil" adı verilen bir mahfe veya sandık içerisinde emîr-i hacın sorumluluğunda Mekke'ye gönderiliyordu (bk. SURRE). 1517 yılında Mısır'ın fethiyle bu görev Osmanlı padişahlarına geçti ve Yavuz Sultan Selim, Kâbe örtülerinin eskiden olduğu gibi yine Mısır'dan gönderilmesini istedi (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, s. 851). Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren Kâbe'nin dış örtüsü Mısır'da, iç örtüsü İstanbul'da hazırlanmaya başlandı; ancak iç örtünün kumaşı yine Mısır'da dokunuyordu. Nihayet III. Ahmed döneminden itibaren kumaşların tamamının İstanbul'da dokunması âdet oldu. İç örtü İstanbul'dan son olarak 1861'de, tahta çıkışı münasebetiyle Sultan Abdülaziz tarafından gönderildi ve 1943 yılına kadar kullanıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Mekke Emîri Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanınca örtülerin ikisi de yine Mısır'dan gönderilmeye başlandı. 1926'da Mısır'la Suudi Arabistan arasındaki siyasi ilişkilerin bozulmasıyla birlikte örtünün gönderilmesi durduruldu. Bunun üzerine Kral Abdülaziz Mekke'de özel bir atölye kurdurdu ve 1936 yılında tekrar Mısır'dan gönderilmeye başlanmasına kadar Kâbe örtüsü bu atölyede yapıldı. 1962'de Mısır'dan gönderilen örtü Suudî hükümeti tarafından Cidde'den geri çevrildi ve Mekke'de kurulmuş olan özel Kâbe örtüsü fabrikası faaliyete geçirildi.

Son zamanlardaki örtüler 14 m. uzunluğunda ve 0,95 m. genişliğinde kırk se-

Delâ'ilü'l-hayrât'ta Kâbe tasviri (Süreyya Serbest koleksiyonu)

kiz parçadan meydana gelir; tamamı 638,4 m²'dir. Yukarı kısımdaki Kâbe'nin dört tarafını çevreleyen yazı kuşağı (hizâm) birbirine eklenmiş on altı parçadan oluşur; uzunluğu 45 m., genişliği 0,95 metredir. Bu kuşağın altında yine on altı parçadan meydana gelmiş, ancak birbirine eklenmeden aralarına içlerinde âyet ve esmâ-i hüsnâ yazılı daireler konmuş ikinci bir kuşak vardır. Örtünün kendisi de kitâbeli olarak dokunmuştur. Birbiri içine giren üçgenler arasında lafza-i celâl, kelime-i tevhid ve "sübânallâhi ve bihamdihî sübânallâhi'l-azîm" ibaresi yazılıdır. Örtünün üzerindeki yazılarda altın ve gümüş teller kullanılmıştır. Abbâsîler döneminden itibaren devam eden bu yazı geleneğinde örtünün hangi halife veya sultan tarafından nerede ve ne zaman yaptırıldığına dair kayıtlar da bulunmazdır. Kesin olmamakla birlikte kapının "burku" adı verilen örtüsünün ilk defa Memlûkler'in kadın hükümdarı Şecerüddür (ö. 656/1258) tarafından gönderildiği rivayet edilmektedir; İbn Battûta bu örtüyü gördüğünü söyler (*er-Rihle*, I, 155). Memlûkler zamanında siyah ve mavi ipekten, Osmanlılar döneminde uzun bir süre yeşil, daha sonra siyah atlastan yapılmıştır. Birbirine tutturulmuş dört parçadan

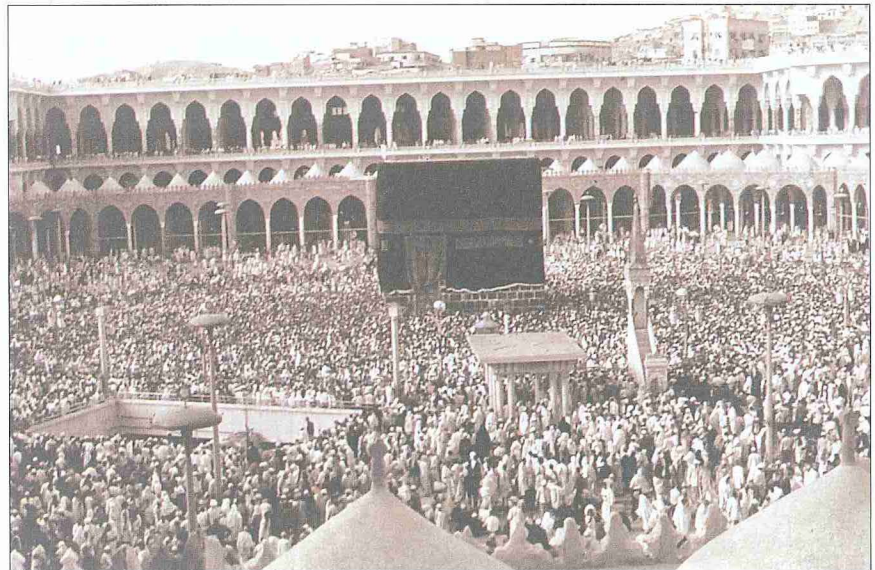
oluşan bugünkü kapı örtüsü 7,5 × 4 m. ebadında olup üzerinde bazı Kur'an âyetleri yer almaktadır.

Kâbe hizmetleri Hz. İbrâhim ve İsmâ'il'in Kâbe'yi yapması ile birlikte başlar (el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26) ve bilindiği kadarıyla Mekke'ye hâkim olan İsmâiloğulları, Amâlika, Cürhüm ve Huzâa kabileleri arasında el değiştirdikten sonra nihayet Kusay b. Kilâb zamanında Kureyş kabilesine intikal eder. Kusay, Huzâa kabilesini Mekke'den tamamen çıkardı ve sikâye, hicâbe (sidâne), imâre, rifâde gibi Kureyş içinde çok büyük şeref ve saygınlık ifade eden vazifeleri uhdesinde topladı. Ömrünün sonuna doğru bunları iki oğlu arasında paylaştırdı ve hicâbe, Dârünnedve ve livâyı büyük oğlu Abdüddâr'a; sikâye, rifâde ve kyâdeyi diğer oğlu Abdümenâf'a verdi. Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin hicâbe vazifesi Abdüddâr soyundan Osman b. Talha'da idi. Hz. Peygamber taftan sonra kapıyı Osman b. Talha'ya açtırdı ve Kâbe'nin putlardan temizlenmesinin ardından içinde şükran namazı kılıp dışarı çıkınca anahtarı amcası Abbas ile Hz. Ali'nin istemesine rağmen yine ona ve sorumluluğunu da onunla birlikte amcasının oğlu Şeybe b. Osman'a verdi. Aynı şekilde Resûl-i Ekrem, Câhiliye döneminin Kâbe'yle ilgili geleneklerine saygı göstererek diğer görevleri de eskiden beri yürüten ailelerde bıraktı. Hz. Ömer bu işler için bütçeden tahsisat ayırmaya başladı.

Muâviye'den itibaren de düzenli hale getirilen Kâbe hizmetlerine özel görevliler tayin edildi. Daha sonraki dönemlerde bu hizmetlere hadım ağalar memur edildi. Osmanlılar zamanında sayıları hayli artan ağaların yerini zamanla bugünkü memur ve hademeler aldı. Kâbe'nin kokulandırılması ve tütsülenmesi işi de İslâm öncüsinden beri devam eden hizmetlerdendir. Abdüddâr oğulları bu görevi de yerine getirmekteydiler. Muâviye, hac mevsimlerinde ve receb aylarında hoş koku ve buhurduklıklar göndermiş ve özel görevliler tayin ederek Kâbe'nin sık sık kokulandırılmasını emretmiştir. Bu gelenek sonraki halifeler tarafından da sürdürülmüştür. Hicaz'ın Osmanlı idaresine girmesinin ardından her yıl bu hizmet için haremeyn tahsisatından pay ayrılmıştır.

Kâbe'nin içinin yıkanması Hz. Peygamber zamanında başlar. Mekke'nin fetih günü bina putlardan temizlendikten sonra içten ve dıştan zembemle yıkanarak müşriklerin bütünü izlerinden arındırıldı ve bundan sonra yılda bir veya iki defa yıkanması âdet haline geldi. Hicaz'ın Süûdîler'in idaresine geçmesinin ardından önceleri zilkadenin sonu veya zilhiccenin başı ile rebîülevvelin 12. günü yıkanıyor; ancak daha sonra zilhiccenin başı ile şâbanın ilk pazartesi günü yıkanır oldu. Günümüzde Kâbe'nin yıkanma merasimine kral veya onu temsilen Mekke emiriyle bazı yüksek görevliler katılır. Zem-

Mimar Sinan'a ait minber yıkılmadan önce Kâbe ve Zemzem Kuyusu'nun görünüşü (Mustafa Uzun fotoğraf arşivi)

zemcilerin getirdiği zemzem Kâbe hizmetçileri tarafından içeriye alınır ve gül suyu ile karıştırılır. Emîr başta olmak üzere peştemal tutunan davetliler hep birlikte Kâbe'nin taban mermerlerini yıkar ve kurularlar. Ardından duvarların el yetişecek kadar kısmı gül suyu ile silinir, çeşitli parfüm ve gülyâğı ile duvarlar iyice yağlanır, ayrıca buhurdanlar yakılır.

Kureyşliler'e itibar ve ticarî avantaj sağlayan Kâbe kıskançlık ve düşmanlıkların da odak noktası olmuş, Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe Mekke'yi ele geçirip burayı yıkmak isterken bazı Arap kabileleri de kendilerine yeni kâbeler yapmış ve diğer Araplar'ın Mekke'ye gitmesine engel olmaya çalışmışlardır. Yeni yapılar içinde özellikle Gatafanlılar'ın, Becîle, Has'am, Ezd, Hevâzinliler'in, Tâifliler'in ve Necrânîliler'in kâbeleri önemliydi. Bunların da aynen Beytullah gibi haremî, nâzırları, üzerlerinde kisveleri vardı; hatta Safâ ve Merve gibi sa'y yapılan yerleri dahi bulunuyordu. Çeşitli kabileler haram aylarda buralara hacca gelirler ve mâbedi tavaf edip kurban keserlerdi. Hz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra hepsini yıktırıştır.

Câhiliye devrinden itibaren önemli görülen bazı belgelerin Kâbe duvarlarına asıldığı bilinmektedir. Bu dönemin yedi meşhur şairinin "el-muallakâtü's-seb'a" adı verilen şiirleri, İslâm'ın başlangıcında müşriklerin müslümanlara uygulayacakları ambargoya dair aldıkları kararın met-

niyle Hârûnürreşid'in, oğulları Emîn, Me'mûn ve Kâsım'ı veliaht tayin ettiğini bildiren belge bunlar arasındadır. İslâm döneminde yasaklanmadan önce başvuru olan nesi' uygulaması da (haram ayların yerlerinin değiştirilmesi) Kâbe'de ilân edilmektedir.

Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ederken içerisinde kazdığı mahzen çukuru hazine yeri olarak kullanılmış, hediye edilen altın, gümüş eşya ve güzel koku gibi malzemenin buraya konulması gelenek halini almıştır. Zaman zaman soyulma teşebbüslerine mâruz kalan Kâbe hazinesi Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber tarafından aynen bırakılmıştır. Hz. Ömer bu hazineyi dağıtmak istemişse de sahâbe ile yaptığı istişare sonucunda bundan vazgeçmiştir. Daha sonra da halife ve sultanlar Kâbe'ye kıymetli hediyeler göndermeye devam etmişler, ayrıca içinde yer alan direklerle kapı ve oluk gibi kısımlarını da altın veya gümüşle kaplatmışlardır.

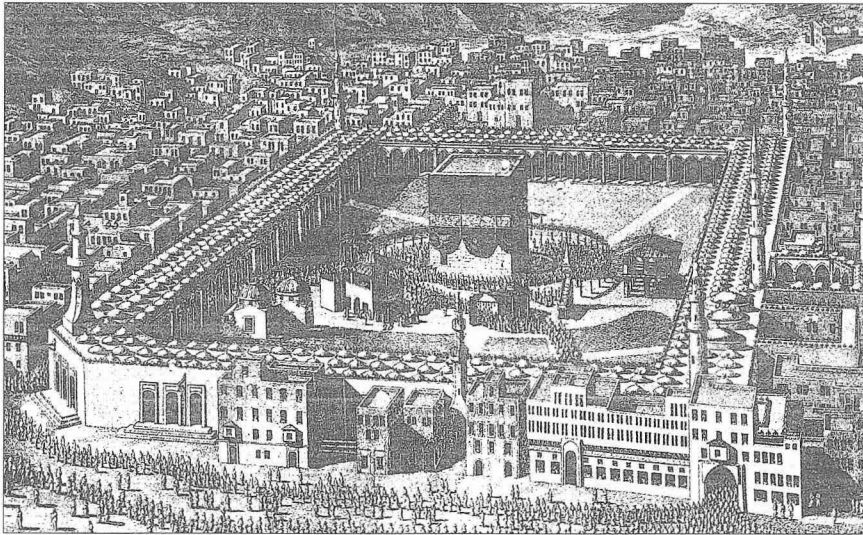
Kureyşliler'den önceki dönemde Kâbe'nin hangi günlerde açıldığına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kureyşliler'in Kâbe'yi yeniden yapıp kapısını yükselttikten sonra pazartesi ve perşembe (diğer bir rivayette de pazartesi ve cuma) günleri ziyarete açtıkları söylenir (Fâkihî, VI, 233). Saygı gösterisi olarak ayakkabılarını merdivenin önünde çıkardıkları bilinmektedir. İslâm'dan sonra da kapının pazartesi ve cuma günleri açılmasına devam edilmiştir. 579 (1183) yı-

linda Mekke'ye gelen İbn Cübeyr, Kâbe'nin her pazartesi ve cuma günü ile receb ayının her gününde açıldığını yazar (*er-Rihle*, s. 93). Ancak daha sonraları sadece cuma günleri açılmıştır. Bunun hangi tarihten itibaren başladığı bilinmemekle beraber İbn Battûta, Kâbe'nin her cuma namazdan sonra, ayrıca Hz. Peygamber'in doğum gününde (12 Rebülevvel) açıldığını kaydeder (*er-Rihle*, I, 155 vd.). Takıyyüddin el-Fâsî de Kâbe'nin cuma günleri açıldığını ve pazartesiden vazgeçildiğini, fakat 801 (1398-99) yılının Ramazan, Şevval ve Zilkade aylarında pazartesi günleri de açıldığını ve bunun sadece kadınların ziyaretine tahsis edildiğini söylemektedir (*Şifâ'ü'l-garâm*, I, 209). Bununla beraber Kâbe her yıl rebülevvelin 12, recebin 29. günleri sabah erkenden açılır ve bu açılış genellikle kadınlara mahsus olurdu. Ayrıca ramazan bayramı sabahı âyan için, zilhiccenin ilk sekiz gecesinde de görevliler tarafından para karşılığı ziyaret etmek isteyenler için açılırdı (*a.g.e.*, I, 210). Zamanla cuma günleri de terk edilerek açılışlar senenin belli günlerine hasredildi. Günümüzde sadece yıkandığı günlerde ve konuk İslâm devlet ve hükümet başkanlarının ziyaretlerinde açılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Enbiyâ", 9-10, "Cihâd", 154, "Şalât", 8, "Tefsîr", 9, "Hac", 42, 47, 49, 57, 59, 60, 69, 72, 104; Müslim, "Mesâcid", 1, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 29, "Hac", 19, 28, 40-42, 69; Ezrakî, *Ah̄bâru Mekke* (Melhas), tür.yer.; Fâkihî, *Ah̄bâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, II, 45 vd.; İbn Cübeyr, *er-Rihle* (nşr. W. Wright), Leiden 1907, s. 81-105; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Ali el-Muntasır el-Kettânî), Beyrut 1405/1985, I, 154-158; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I-II, tür.yer.; Necmeddin İbn Fehd, *İthâfü'l-verâ bi-ah̄bâri Ümmi'l-kurâ* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire 1403/1983, tür.yer.; Kutbüddin en-Nehrevâlî, *el-İ'lâm bi-a'lâmi Beytillâhi'l-harâm*, Kahire 1305, tür.yer.; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, tür.yer.; M. Sâlih eş-Şeybî, *İ'lâmü'l-enâm bi-târîhi Beytillâhi'l-harâm* (nşr. İsmâil Hâfız), Mekke 1405/1984; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I-II, tür.yer.; Yûsuf Ahmed, *el-Mahmil ve'l-hac*, Kahire 1356/1937; M. Tâhir el-Kürdî, *et-Târîhu'l-ka'im li-Mekke ve Beytillâhi'l-kerîm*, Mekke 1385/1965, I-IV; Cevâd Ali, *el-Mu'jaşşal*, bk. İndeks; M. Beyyûmî Mehrân, *Dirâsât târîhiyye mine'l-Kur'âni'l-Kerîm fi bilâdi'l-Arab*, Riyad 1400/1980, s. 181-235; Ahmed Ömer ez-Zeylaî, *Mekke ve 'alâkâtühe'l-hâriciyye: 301-487*, Riyad 1401/1981, s. 124-136; Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Târîhu'l-Kâ'beti'l-mu'azzama*, Cide 1402/1982; Ahmed es-Sibâî, *Târîhu Mekke*, Mekke 1404/1984; İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 1984, tür.yer.; M. Ma'sûm b. Muhammed Sâlih Demâ-

Berthauld tarafından çizilen Osmanlı dönemine ait bir gravürde Kâbe ve Harem'in Bâbüs-selâm tarafından görünüşü

vendî, "Târîh-i Ka'be ve Mescidü'l-harâm", *Mi-râş-ı İslâmî-yi İrân* (nşr. Resûl Ca'feriyân), Kum 1373, I, 225-249; Abdülkuddûs el-Ensârî, "el-Ka'be, esmâ' ve imârât lâ ma'beden ve ma'bûden ve târihîen ka'be'l-İslâm", *Dirâsât Târîhî'l-Cezîretî'l-'Arabîyye* (nşr. Abdülkâdir Mahmûd Abdullâh v.dğr.), Riyad 1404/1984, II, 117-125; Seyyid M. ed-Dakn, *Kisvetü'l-Ka'beti'l-mu'azzama 'abre't-târîh*, Kahire 1406/1986; Vasiyyullah Abbas, *el-Mescidü'l-Harâm: Târîhuhü ve ahkâmuh*, Mekke 1408; Abdüsselâm Ahmed Nazîf, *Dirâsât fi'l-İmâretî'l-İslâmîyye*, Kahire 1989, s. 170-195; Abdülhay el-Kettânî, *Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), bk. İndeks; Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*, Ankara 1991, bk. İndeks; F. E. Peters, *Mecca: A Literary History of the Muslim Holy Land*, Princeton-New Jersey 1994, bk. İndeks; Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar, Osmanlılar Döneminde Hac: 1517-1638* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1995, s. 19-21, 100, 108, 124-129, 132; Mustafa S. Kûçükaşçı, *Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn* (doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Firyâl Dâvûd Abdülhâlik, "Kisvetü'l-Ka'be", *el-Mevrid*, IX/4, Riyad 1401/1981, s. 171-178; İsmâil Hâfız, "Bâbü'l-Ka'beti'l-mu'azzama", *ed-Dâre*, VII/3, Riyad 1402/1982, s. 7-25; U. Rubin, "The Kaba", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, VIII, Jerusalem 1986, s. 97-131; Yılmaz Can, "Kâbe", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, Samsun 1993, s.

67-92; Abdelaziz Gouda, "Die Tiraz-Werkstätten der Kiswa für die Ka'ba in Makka", *Isl.*, LXXI/2 (1994), s. 289-301; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan I. Ahmed Devrinde Kâbe'nin Tamiri", *STAD*, sy. 12 (1994), s. 37-38; A. J. Wensinck, "Kâ'be", *IA*, VI, 6-15; a.mlf. - [J. Jomier], "Ka'ba", *EI²* (İng.), IV, 317-322.

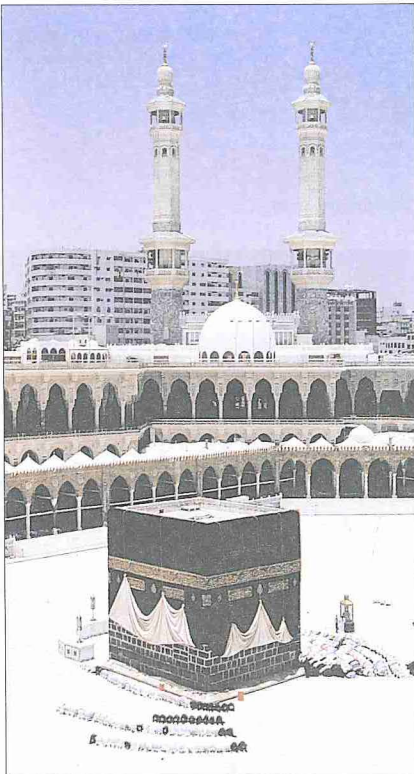
SADETTİN ÜNAL

□ FIKIH. Kâbe, yeryüzündeki ilk ibadet yeri olmasının yanı sıra özellikle namaz ve hacla ilgili belirli şartların yerine getirilmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Kâbe'nin bulunduğu yöne yani kibleye doğru yönelmek namazın şartları arasında yer alır. Hz. Peygamber'in Mekke'de iken namazlarını Kâbe'ye veya Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya doğru yahut her ikisini önüne alacak şekilde kıldığına dair farklı rivayetler bulunmakla birlikte Medine'ye hicret edince on altı veya on yedi ay Kudüs'e yönelerek namaz kıldığı ve, "Yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir, siz de yüzünüzü onun bulunduğu yöne çevirin" meâlindeki âyetle (el-Bakara 2/144) Kâbe'nin kible yapıldığı bilinmektedir (bk. KIBLE). Hac ve umre ibadetinin rükünlerinden biri olan tavaf da Kâbe'nin etrafında yapılır. Kâbe sola alınmak suretiyle Hacerülesved'in bulunduğu köşeden ya da hizasından başlayarak Kâbe'nin etrafında dönüp aynı noktaya geldiğinde bir şavt yapılmış olur. Bir tavaf ise yedi şavttan meydana gelir (bk. TAVAF).

Kible ve tavafın merkezi olmasından başka içine girilmesi ve orada namaz kılınması gibi hususlarda da Kâbe fikhî hükümlere konu olmuştur. Fakihlerin büyük çoğunluğu Kâbe'nin içinde namaz kılmanın câiz olduğu görüşündedir. Bununla birlikte farz ya da nâfile türünden hangi namazların kılınabileceği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüş ayrılığı, Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmadığıyla ilgili farklı rivayetlerin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Resûl-i Ekrem'in hicretten sonra dört defa Kâbe'ye girdiği nakledilmekle birlikte Mekke'nin fethi günü dışındaki girişleri ihtilâflıdır. Resûlullah Kâbe'ye girdikten sonra Hz. Âişe'ye, "Kâbe'ye girdim, ancak pişman oldum. Yaptığım işi geri getirebilseydim girmezdim. Ümmetime zorluk vermekten korkuyorum" demiştir (İbn Mâce, "Menâsik", 79; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 95; Tirmizî, "Hac", 45). Resûlullah'ın, Kâbe'ye girmenin hac menâsikinden kabul edilmesine yol açması endişesiyle bu ifadeyi kullandığı anlaşılmaktadır. Nite-

kim Kâbe'ye girmek haccın menâsiki arasında yer almamış, Hz. Peygamber tarafından yapılmış olması ve teşvik edici hadisler de dikkate alınarak müstehap sayılmakla yetinilmiştir. Resûl-i Ekrem'in, "Kâbe'ye giren kimse günahları bağışlanmış olarak çıkar" dediği rivayet edilmektedir (Taberânî, XI, 142, 160-161; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 158). Bazı rivayetlerde Resûlullah'ın Üsâme b. Zeyd, Bilâl-i Habeşî ve Osman b. Talha ile birlikte Kâbe'nin içine girdiği ve namaz kıldığı belirtilirken (Buhârî, "Şalât", 81, 96, "Hac", 51, 52; Müslim, "Hac", 388, 389; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 92; Nesâî, "Mesâcid", 5) bazılarında onun Kâbe'ye girerek Allah'a hamd ve senâda bulunduğu, Kâbe'nin duvarlarına alını ve yanağını sürdürdüğü, dua ve istiğfar ettiği, her köşesine giderek tekbir, tehليل ve tesbihte bulunduktan sonra namaz kıldığını, Kâbe'nin ön tarafında iki rek'at namaz kıldığı ve "bu kibledir" dediği nakledilmektedir (Buhârî, "Hac", 54; "Megâzî", 48; Nesâî, "Hac", 130, 133). Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in biri Mekke'nin fethedildiği gün, diğeri Vedâ haccında olmak üzere iki farklı zamanda Kâbe'ye girmiş olabileceği, Üsâme b. Zeyd'in Kâbe'nin içinde dua ile meşgul olması ve ortamın karanlık oluşundan dolayı Resûl-i Ekrem'in namaz kıldığını fark etmemiş olabileceği, Resûlullah'ın na-

Hac mevsimi dışında Kâbe'den bir görünüşü

Darîr'in *Sîretü'n-nebî* adlı eserinde Kâbe minyatürü (TSMK, Hazine, nr. 1222, vr. 189'dan detay)

